

7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi
7th International Turkish Culture Congress
Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul
In Turkish and World Culture İstanbul

BİLDİRİLER III

Edebiyat
ve
Folklorda İstanbul

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ

T.C. Başbakanlık
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 408
Bilimsel Toplantılar Dizisi: 54

ISBN: 978-975-16-2463-5 (tk.) • 978-975-16-2466-6 (3. c.)
İLESAM: 2011.06.Y.0143.398

7. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ KONGRESİ
BİLDİRİLER III
EDEBİYAT VE FOLKLORDA İSTANBUL
Atatürk Kültür Merkezi 2011
Birinci Baskı • 1500 Adet

Yayıma Hazırlayan: Suzan GÜR

Atatürk Kültür Merkezi
Ziyabey Caddesi Nu:19, 06520 Balgat - Ankara
Tel : 0 312. 284 34 18 - 284 34 25
Belgegeçer : 0 312. 284 34 65
e-posta : gensekreter@akmb.gov.tr
İnternet : www.akmb.gov.tr

Kapak Tasarımı ve Sayfa Mizampajı
Grafiker

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Tel: 0 312. 284 16 39 (pbx) • Faks: 0 312. 284 37 27
E-mail: grafiker@grafiker.com.tr • Web: www.grafiker.com.tr

Baskı ve Cilt

Bahçıvanlar Basım San. A.Ş.
Fevzi Çakmak Mahallesi 10633. Sokak No:11 Karatay / Konya
Tel: 0 332. 345 24 24 • Faks: 0 332. 345 24 25

Baskı Yeri ve Tarihi

Konya / Ocak, 2012

Uluslararası Türk Kültürü Kongresi(7. :2001: Ankara)

7. Uluslararası Türk Kültürü kongresi: Türk ve dünya kültüründe İstanbul= 7th International Turkish Culture Congress: In Turkish and world culture İstanbul: Bildiriler/ yayına hazırlayan: Suzan Gür, Şebnem Ercebeci Çınar. —Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2011

4 c.: fotoğ., hrt., tbl., tıpkıbasım; 24 cm.—(AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi yayını; 406, 407, 408, 409. Bilimsel Toplantılar; 52, 53, 54, 55)

Bibliyografya içerir.

ISBN: 9789751624635 (takım)

- 1.İSTANBUL (TÜRKİYE) -- UYGARLIK -- KONGRELER
- 2.İSTANBUL (TÜRKİYE) -- KÜLTÜR -- KONGRELER
- I.Gür, Suzan II. Çınar Ercebeci, Şebnem III. 7th International Turkish Culture Congress: In Turkish and world culture İstanbul IV. E.a. V. Dizi

956.22

Yahya Kemal'e G6re İstanbul'un Türk-İslam Kùltür ve Medeniyetindeki Yeri

Nurullah ÇETİN*

ÖZ

Yahya Kemal, pek çok yazı, konuşma ve şiirinde İstanbul'u Türk-İslam kùltür ve medeniyetinin senteze ulaştığı bir mekan olarak alır. İstanbul, ona göre Türk kùltürünün, Türkçenin, Türk yaşantısının, Türk sanatlarının, Türk toplumsal hayatının gelişip olgunlaştığı bir zemindir. Bu bakımdan Yahya Kemal, İstanbul'u özgün bir Türk-İslam kùltür başkenti olarak yansıtır. Mesela İstanbul Türkçesi, en gelişmiş, en zengin, ve en işlek Türkçedir. Mimaride, güzel sanatlarda, edebiyatta ve diğer alanlarda da bunu görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Yahya Kemal, Türk, İslam, kùltür, medeniyet, Türk kùltürü, Türkçe.

ABSTRACT

Position of Istanbul in Turkish Islamic Culture and
Civilization According to Yahya Kemal

In Yahya Kemal's view İstanbul is a Turkish culture and Islamic civilization city. Turkish language and literature, Turkish works of art, Turkish socio - cultural structures evolved in the İstanbul. İstanbul is the capital of Turkish cultur and Islamic civilization.

Key Words: İstanbul, Yahya Kemal, Turk, İslam, culture, civilization, Turkish culture, Turkish language.

Giriş

Yahya Kemal, bir İstanbul şairidir. Fakat bu, bazılarının zannettiği gibi son derece yüzeysel bir şekilde İstanbul'un eski hayatının ve güzelliklerinin nostaljik bir duygulanım arkasından sunumundan ibaret değildir. O, salt İstanbul'un güzelliklerini tasvir

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakùltesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: nctin64@hotmail.com

eden romantik bir şair değildir. O, şiir ve yazılarında İstanbul'u bir kent olarak, bir mekan olarak merkeze alırken aslında ideolojik bir duruş ortaya koymaktadır. Türk-İslam düşünce ve felsefesini İstanbul üzerinden temellendirmeye çalışmaktadır.

Yahya kemal'in İstanbul merkezli yazı, konuşma ve şiirlerinde hep Bizans'ın Konstantiniyyesi ile Müslüman Türk'ün İstanbul'u arasında bir karşılaştırma çabası vardır. İstanbul'u hep Bizans'ın başkenti Konstantiniyye olarak görmek isteyen, "Türk İstanbul" gerçeğini bir türlü kabullenmek istemeyen batılı oryantalistlere ve onların yerli uzantılarına tepkisel duruşunu belirgin bir biçimde vurgular. Yahya Kemal'in bu duruşunu ve İstanbul'a bakışını şu alt başlıklar hâlinde şöyle tasnif edebiliriz:

İstanbul, Türk Milleti Tarafından Türk'e Göre Yeniden İnşa Edilmiş Bir Türk-İslam Kültür ve Medeniyeti Kentidir

Yahya Kemal şöyle der:

"Yıllar geçtikçe İstanbul, bana sade coğrafya olarak değil, tarih olarak da çok derin göründü. Düşündüm ki: Türklük, İstanbul'u Anadolu'nun en tenha bir yerinde bina etmiş olsaydı, yine bir şaheser vücuda getirecekti. Halbuki, bu binayı İstanbul gibi, kurûn-ı vustânın (Orta çağların) en şaşaalı, en büyük ve güzel bir şehri olan Kostantiniyye'de, kadîm (eski) bir sur çerçevesi içinde inşa etmiş ve Kostantiniyye'yi tamamiyle unutturan Türk çizgileriyle işleyerek, bu şehri Türkleştirmiş ve muzâaf (iki kat, daha fazla, katmerli) bir temsil kudreti göstermiştir.

Böyle düşünür ve İstanbul'u bu yolda idrake çalışırken bir de baktım ki İstanbul sadece padişahlar ve İstanbullular tarafından bina edilmiş değildir. Vatanın dört bir bucağından, Konya'dan, Bursa'dan, Edirne'den, Sivas ve Tokat'tan, Erzurum'dan, Hicaz'dan, Bağdat'tan; Tunus, Trablus, Cezayir gibi mağrib topraklarından buralara gidip gelen yahut buralardan gelip İstanbul'da kalan, burada yerleşen nice Müslüman Türkler, kadınları, ihtiyarlarıyla, el sanatları, musikileri, halk ve divan şiirleriyle; şehir, sokak, ev ve oda mimarileriyle hasılı vatanın ve tarihin her bucağıyla, her asrından getirdikleri hünnerler ve hatıralarla bu şehri hep birden bina etmişlerdir.

O kadar ki İstanbul, bütün Türk tarihinin, Türk coğrafyasının bir terkibi, hülasası, tecellisi olmuştur."¹

¹ Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul 1985, s.VI.

“Müslüman Türk İstanbul” Vurgusunun Sebebi: Tepkisel Tavrı:

Yahya Kemal, yazı ve şiirlerinde ağırlıklı olarak ve belirgin şekilde “Türk İstanbul” kavramını öne çıkarır. Bu, bilinçli bir tavidir. Zira İstanbul’un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesinden itibaren gerek dışardan batılı milletler, gerekse içerden kendisini Türk saymayan gayr-i müslimler İstanbul’u hep Konstantinopolis olarak görmüşler, İstanbul’un Bizans’tan kalan yapılarına, kültürüne, diğer özelliklerine önem vermişler; nedense Müslüman İstanbul imgesini yok saymışlardır.

Hatta yakın zamanlara kadar bizim bazı siyasetçilerimiz, kültür ve bilim adamlarımız bile İstanbul’u medeniyetler beşiği ve köprüsü kozmopolit bir şehir olarak yansıtmışlar, en çok da Müslüman olmayan İstanbul imgesine yer vermişlerdir.

Bugün de özellikle Amerika, Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında ve Avrupa Birliği dayatmalarında İstanbul’a önem verilmekte, İstanbul’da bağımsız bir Ortodoks Vatikan’ı oluşturulmak istenmekte ve Anadolu, Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar parçalanıp İstanbul merkez yapılarak Doğu Roma İmparatorluğu yani Bizans İmparatorluğu yeniden ihya edilmek istenmektedir. Günümüzde bu plan ve projelerin değişik şekil ve adlar altında uygulanmaya çalışıldığını görmekteyiz.

Bu anlayış, Yahya Kemal zamanında da değişik şekillerde vardı. İşte bu anlayışa karşı Yahya Kemal’in İstanbul’un Türklük ve Müslümanlık boyutuna sık sık dikkat çektiğini, İstanbul’un 1453’te fethedilmesinden sonra tam bir Müslüman Türk şehri hâline geldiğini; ondan önce harabe bir şehir olduğunu vurgular.

Türkler, bu şehri fethettikten sonra tamamen Müslüman Türk ruhuna uygun bir mimarî, yaşama biçimi, gelenek görenek, kültür ve medeniyet ortaya koydular ve Konstantinopolis, artık 1453’ten itibaren “Türk İstanbul” olmaya başladı. Dolayısıyla emperyalist Batının gözünü İstanbul’a dikmeye çalışmamasını, boşuna heveslenmemesini ister. Bizans’a karşı “Türk İstanbul” motifini o kadar öne çıkarır ki bir yazısında takvim farklılığını bile bu tavrında ustaca kullanır:

“Takvimlerin dini, imanı, vicdanı var; mesela sene 857 deyince İslam’ın İstanbul’a girdiğini hissediyoruz. Bu rakamda anlamlı bir tunnet (çınlama) var; 1453 deyince bilakis Bizans’ın Türklere mağlup oluşu idrak olunuyor, bu rakamda bilakis bir can çekişme, bir ufunet (çürük kokusu), bir günlük kokusu var. Bu rakamların biri Müslüman, biri değil!” (Age., s.83)

Bazı kozmopolitlerin ve Türk İstanbul'u hazmedemeyenlerin "köhne Bizans", "nifak ve şikak toprağı" diye aşağıladıkları İstanbul hakkında Yahya Kemal, İstanbul'u Müslümanlık ve Türklüğün her zaman koruduğunu belirtir. Nitekim Millî Mücadele'nin başarı kazandığı sıralarda şunları yazmıştı:

"Bir halkın içinden dışına kadar tamamıyla çürüyüp, cife (kokmuş et, leş) olması için her türlü zehirleri olan bir devrede, hayretle gördük, İstanbul çürümedi. Fetih'ten beri toprağına sinmiş olan padişah, gazi, evliya ruhları İstanbul'u, feleğın her türlü germ ü serdine (sıcağına soğuşuna, acılığına, tatlılığına, sıkıntısına) karşı, Müslüman ve Türk olarak yaşatıyor."²

1918 yılında Mütareke zamanında Rumlar iyice azıtmışlar ve İstanbul'u bir Yunan şehri göstermek için ellerinden geleni arkalarına koymamışlar. Her tarafı Yunan bayraklarıyla donatmışlar. Buna sinirlenen Yahya Kemal, İstanbul'u bir Müslüman Türk şehri olarak gösteren Ramazan kandillerini, mahyalarını görünce heyecanlanır ve İstanbul'un Türk olduğunu bir yabancıнын şu sözleriyle belgelerir:

"Bu şehir Türk'tür ve Türk olmasa, insanıyet (insanlık), güzelliğinden bir âlem (dünya) kaybeder!" (Age., s.114)

Yahya Kemal, Türk İstanbul'a sıklıkla vurgu yapar. Çünkü o incelemeleri sonucu görmüş ki İstanbul fethedildikten sonra Avrupalı Bizans tarihçileri ve edebiyatçıları, yoğun olarak ölmüş olan İstanbul'u; daha doğrusu Konstantinopolis'i, yaşayan, canlı ve Türk İstanbul'dan daha fazla olarak edebiyat yoluyla hayallerde yaşatmaya çalışmışlar.³

Aynı durum bugün de geçerlidir. Dışardan Batılılar, içerden batıcılar, ya da kendini Türk saymayanlar, gayr-i müslimler, Türk İstanbul yerine Bizans Konstantinopolis'i yeniden canlandırmaya çalışıyorlar. İşyerlerine Bizans dönemine ait isimler veriyorlar, Bizans dönemine ait kültür varlıklarını ortaya çıkarıp günlük hayata sokuyorlar. Yani müzelerde sergilenmesi gereken arkeolojik bir mahiyeti olan eski tarihi ve kültürü diriltmeye, güncelleştirmeye çalışıyorlar.

Mesela İstanbul Üniversitesi Merkez Binası yakınlarındaki Esnaf Hastanesinin (yeni adı Business Esnaf Hospital) hemen yanında Tauri

² Yahya Kemal, *Eğil Dağlar*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1985, s.99

³ Yahya Kemal, *Mektuplar Makaleler*, İstanbul 1977, s.32

Cafe açılmış. Bu isim şuradan geliyormuş: Roma İmparatoru Teodosius zamanında Beyazıt Meydanının ismi Forum Tauri Meydanı'ymış. Bu, Doğu Roma İmparatorluğunu diriltmek için döşenen taşlardan biridir.

2010 yılında İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti olarak ilan edilmesinin arkası bu bağlamda irdelenmelidir. Batı, 1912'de hazırladığı bir plana göre Anadolu'yu paylaşmak ve İstanbul'u Hong Kong gibi imtiyazlı bir bölge yapmak, İstanbul'u herhangi bir ülkeye ait olmayan uluslararası bağımsız bir kent hâline getirmek istemektedirler.

1913'te Ralf de Neriet, hazırladığı projesinde şöyle der: "İstanbul Papaya verilecek, Papa buraya yerleşecek. Vatikan İstanbul'a taşınmış olacak."

Emperyalist Batılılar böyle düşünebilir ve bunun için çalışabilirler; ancak uyanık milliyetperver Türkler, buna izin vermeyecektir.

Kültür Emperyalizmine Tepki:

Batılı Oryantalistler, Avrupa merkezli Türk düşmanlığına dayalı bir ırkçı tavır geliştirmişlerdir. Bu doğrultuda Türk'ün kültür ve medeniyet üretmekten uzak, barbar, zalim, yapan değil yıkan bir millet olduğunu söylerler. Bu ırkçı söylemlerine tarih, antropoloji gibi bilim dallarını da alet ederler. Avrupa merkezli ırkçı bir tarih kurgusu geliştirmişlerdir. İşte Yahya Kemal, bu anlayışa bir tepki olarak Türklerin barbar değil medenî bir millet olduğunu, yıkan değil, yapan, kültür ve medeniyet üreten bir millet olduğunu sergilemeye çalışır.

Siyasi Emperyalizme Tepki:

Batılı devletler; bir bütün olarak Hıristiyan âlem, İstanbul'un Müslüman Türk'ün eline geçmiş olmasını bir türlü hazmedememiş, hep burayı tekrar ele geçirme rüyası içinde olmuştur. Batıya göre İstanbul, Türkler tarafından işgal edilmiş ama bu işgal geçicidir ve Türklerden kurtarılacaktır. Batı dünyası politikasını hep bu düşünce üzerine kurmuştur. Yahya Kemal, işte Batının bu emperyalist politikalarına karşı Müslüman-Türk İstanbul vurgusunu sürekli pekiştiren bir eğilim içindedir. "Bu halk bu ikimde ezelden beri sakindir ve bu iklime bu mimariden ve bu halktan başka unsurlar yaraşmaz."⁴ gibi ifadelerle İstanbul'un Türklerin ebedî vatanı oluşuna vurgu yapmaktadır.

⁴ Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul 1985, s.5.

İstanbul'un Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinin Üretildiği Bir Mekan Olması Süreci

Yahya Kemal, İstanbul'un 1453'te Müslüman Türkler tarafından fethedilmesiyle başlayan ve zamanla Bizans'ın başkenti olan Konstantinopolis olmaktan çıkıp Türk-İslam kültür ve medeniyetinin başkenti olması süreci üzerinde durur. İstanbul'un bu dönemine önem verir, sürekli böyle bir İstanbul'a vurgu yapar.

Yahya Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Ece Ayhan gibi şairlerde olduğu gibi olumsuzlukların, çirkinliklerin, fakirliklerin olduğu bir İstanbul değil bütünüyle olumlu, iyi, güzel değer ve özelliklerin barındığı bir İstanbul kentinin edebiyatını yapıyor. İstanbul, onun için yüceltilen, idealize edilen bir mekandır. Çünkü mekan üzerinden ütopya oluşturma dünya edebiyatında yaygın olan bir eğilimdir. Batı edebiyatında ütopya genellekle adalar üzerinden yapılır. Yahya Kemal ise ütöpik mekan olarak İstanbul'u alıyor. Çünkü İstanbul ona göre geçmişte olduğu gibi gelecekte de ideal anlamda Müslüman Türk hayatının bütün değerleriyle sergilendiği bir mekandır.

Türkler, Barbar Değil, Medeniyet Kuran Bir Millettir:

Onun için Türk coğrafyası, bir bakıma İstanbul'dur. Yani İstanbul, nüfusu, tarihi, kültürü, gelenekleri, görenekleri, dili, mimarisi gibi hususlarda Türk coğrafyasının, Anadolu'nun her bakımdan bir özeti gibidir. O İstanbul'u bir tutku hâlinde sevmekte, tarihini, kültürünü, tabii yapısını; her şeyini büyük bir aşkla benimsemekte ve şiirlerinde bunu yansıtmaktadır. Şair açık mekân, coğrafi mekân anlamında şiirlerinde özellikle İstanbul'a yer vermiş, buna mukabil Anadolu'yu hemen hemen hiç konu edinmemiştir.

Yahya Kemal'in "Atıkvalde'den İnen Sokakta" ve "Koca Mustapaşa", "İstinye", "Fenerbahçe" gibi İstanbul'un semt ve sokaklarını konu edinmesinde Fransız şairi Verlaine'in etkisi büyüktür. Verlaine de Paris sokaklarının şiirini yazmıştı.

Ona göre İstanbul, Türklerin 1453'te burayı fethettikten sonra tamamen Türk-İslam ruhuna ve anlayışına göre kurdukları bir şehirdi. İstanbul, Türklerin dillerinin, geleneklerinin, göreneklerinin, kültürlerinin, dinlerinin, sanatlarının, mimarilerinin, şehir ve mahalle kurma anlayışlarının en mükemmel örneğini gösteren bir mekandı.

Bir İstanbul âşığı ve uzmanı olan Yahya Kemal, İstanbul'a büyük bir önem vermiştir. Ömrü boyunca İstanbul araştırmaları yapmış, İstanbul üzerine düşünmüş ve *Aziz İstanbul* adında bir kitaplık yazı yazmıştır. Çünkü Oryentalistler, eserlerinde sürekli ve ısrarla Türklerin ilkel dönemlerine, kabile ve kavim dönemlerine vurgu yapıyorlardı. Türkler, hep o dönemde kalmış, medenî millet dönemine geçmemiş, barbar bir kavim olarak anlatılıyordu. Türklerin kültür ve medeniyet üretmediğini, atlı göçebe, akıncı, yağmacı bir kültüre, ilkel bir kültüre dayandıklarını söylüyorlardı.

Yahya Kemal, buna karşı, bu anlayışa ve bu kasıtlı, önyargılı ideolojik tutuma bir tepki olarak tarih içinde Türklüğü araştırırken Türklerin yerleşik hayata, kanuna, soyut fikirlere, sanata, insanlığa dayanan yüksek bir şehir medeniyeti kurduklarını ispata çalışır. Türkler, İstanbul'u Bizanslılardan devraldıkları zaman İstanbul harabe hâlindeydi ve Müslüman Türkler, burayı tamamen kendi ruhlarına, inançlarına, anlayışlarına uygun olarak yeniden imar ettiler ve burada dünyanın en zevkli, en ince, en gelişmiş, en güzel, en insanî bir şehir medeniyetini kurdular. Yerleşik medeniyetin temeli olan müesseseler kurdular, imar faaliyetleri yaptılar, derinlikli soyut sanatlar ürettirler. İşte Yahya Kemal, şiirlerinde Türk-İslam medeniyetinin en güzel örneği olan böyle bir İstanbul'u anlatır.

Bir Mekan Olarak İstanbul'un Beşiklik Ettiği Başlıca Türk-İslam Kültür ve Medeniyet Değerleri

Mimari:

Yahya Kemal için İstanbul, "firuze kubbeler" kenti, "şerefli kubbeler iklimi" (Yol Düşüncesi)'dir. İstanbul'un Bizans'tan kalma kilise gibi müslüman olmayan mimari birikimine önem vermez. O, Süleymaniye'de Bayram Sabahı" şiirinde olduğu gibi Müslüman Türk'ün millî ruhunun ete kemiğe büründüğü, taşa, mermere kazındığı cami mimarisi üzerinde yoğunlaşır. Türk-İslam mimarisinin simge kurumu camidir.

Müslüman Türk milleti, mimaride taşı yenerek ulu mabedi diken bir millettir. Kent inşa eden, medeniyet üreten bir millettir. Yahya Kemal, İstanbul'u dolduran Müslüman Türk mimarisini bu kentin Türk'e ait sağlam bir tapusu olarak algılar.

“Türklük mimarisini bu şehrin her tepesine, her sahiline, her köşesine kurarken güya: “Artık bu diyar dünya durdukça Türk kalacaktır.”⁵

Ayrıca şöyle der:

“Eski Bizans harabesi üstüne kurulan Türk İstanbul, selefinden bambaşka bir hüviyetteydi ve yalnız kendini kuran milletin milliyetinin bir ifadesi gibiydi.

Türkler İstanbul’u 1453’te Bizans’tan bir virane halinde tevarüs ettiler. O vakit İstanbul’un ne kadar harap, yoksul ve perişan olduğunu, Bizans’ın meftunu olduğunda şüphe olmayan tarihçi Charles Diehl, uzun boylu yazdığı gibi bu bahsi, bundan yirmi sene evvel İstanbul’da vermiş olduğu bir konferans-ta da iyi tasvir etmişti. Evet 15. asır Türkleri, İstanbul’u bir virane olarak tevarüs ettiler, derhal imar etmeğe koyuldular, bir asır sonra, o zamanki Avrupa’nın hem en büyük, hem en ihtişamlı hem en güzel şehri hâline getirdiler. Bu hükümde zerre kadar mübalağa yoktur.

Bunu söylemekten maksadımız eski zamanlardan kalma bir gayretle Türklüğe Bizans’ın payitahtına varis olmağı çok gören bazı müverrihlerin el’an kitaplarında, bütün vesikalara rağmen göttükleri kine bir cevap vermektir. Zerre kadar mübalağa etmeksizin diyebiliriz ki o asırlarda Türklüğün medenî kabiliyeti, Latinlerin medenî kabiliyetinden yüksekti. Latinler, 4. Haçlı Ordusuyla 1204’te İstanbul’u zaptettiler ve şehre kendileri yerleştiler. Firenk hâkimiyeti İstanbul’da yalnız 57 sene sürebildi. 1261’de Latin İmparatoru hükûmeti ve ordusuyla çekildiği vakit arkasında bir virane bıraktı. Paleologlar o viraneyi 190 sene süren hâkimiyetleri zamanında mamur edemediler. İşte Türklerin 1453’te buldukları İstanbul bu viraneydi.”⁶

Şair, ayrıca Türk milliyetinin temel unsurlarından birisi olarak mimariyi görür. Türk millî ruhunun en iyi somutlaştığı, en güzel ve estetik biçimde ifadeye kavuştuğu sanat olarak mimariyi önemser. Mimariye önem vermesinin bir sebebi var. Türkler Anadolu’ya geldikten sonra bu toprakları vatan hâline getirmek, Türk-İslam yurdu yapmak için yerleşmeye, şehirleşmeye; dolayısıyla mimariye önem vermişlerdir. Bu durum, Türklerin atlı göçebe topluluğu olmaktan çıkıp yerleşik medeniyete, ilkel bir kavim halinden medenî bir mil-

⁵ Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul 1985, s.5.

⁶ Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul 1985, s.6, 7

let haline geçme iradesinin bir göstergesidir. Böylelikle Yahya Kemal, Oryantalistlerin Türkleri akıncı, avcı, çadırlarda yaşayan ilkel, barbar, yağmacı bir kavim olarak göstermelerine yani bizim sadece kavmi dönemimize vurgu yapmalarına bir tepki koymuştur.

Batılıların bizim için söyledikleri aşağılayıcı ifadeler arasında yer alan barbar, yağmacı, akıncı, göçebe, çadır ahalisi gibi hakaretlere bir cevap olarak Yahya Kemal, Anadolu'da üretilen Türk mimarisine, camilere ve değişik yapılara özel bir önem veriyor. İstanbul'u adım adım dolaşarak nerede bir taş parçası görse dikkatle onu inceleyip sahip çıkıyor ve bunu Türk medenî dehasının bir belgesi olarak heyecanla ortaya çıkarıyor. Türk'ün sanat dehasının pek çok alanda olduğu gibi mimaride de yansımalarını öne çıkararak Türk'ün zannedildiği gibi barbar ve göçebe değil; ya da o aşamada kalmamış; medenî, ince ruhlu, sanat üreten, derin bir millet olduğunu vurgulayarak Türk milliyetçiliği fikrini tahkim etmiştir. Türk sanat dehası mermeri, taşı, toprağı yenmiş, onu hamur gibi yoğurmuş ve çok zarif, ince, güzel yapılar üretmiştir. Âdeta taşın içinde gizli duran en ideal güzel yapı şeklini keşfedip ortaya çıkarmıştır.

Musiki:

Yahya Kemal için İstanbul, tekbir sesleriyle dalgalanan ve saz seslerinin çınlattığı bir kenttir. Yani hem dinî hem dünyevî müziğin üretilip icra edildiği bir mekandır. Dinî musikinin simge ismi İtrî, dünyevî musikinin simge ismi de Tanburî Cemil'dir. Yani İstanbul ahiretle dünyanın birleştiği bir mekandır. Müslüman Türk milleti İstanbul'da kendine özgü dinî ve dünyevî müzik üretmiştir. Yahya Kemal buna "öz musikimiz" der. Bu musiki bizim ruhumuzu ifade eder. Müslüman Türk'ün sese dönüştürülen duygularını yansıtır. Sevincini, hüznünü, beklentisini yansıtır. İtrî'nin Nevakâr'ı, Na't'ı, Mevlevî semâi, tanbur, kemençe sesleri, Tanburî Cemil Beyin şarkıları çok önemlidir.

Türk milleti, taşı toprağı, ağacı en güzel şekle sokarak büyük mimarî eserler ortaya koyduğu gibi; sesi de güzel, zarif, ahenkli bir kıvama sokarak musiki dehasını duyurmuştur. Yahya Kemal, özellikle Klasik Türk musikisi üzerinde durur ve bu sanatı Türk milliyetinin yapı taşlarından biri olarak kabul eder. O, Klasik Türk musikisinin teknik yapısı üzerinde fazla durmaz. Esas itibarıyla Klasik Türk musikisinin Türk ruhunu yansıtan, Türk kültür ve medeniyetini temsil eden boyutları üzerinde yoğunlaşır.

Millî Türk ruhu, kendini öz musikisi ile de ifade etmiştir. “Eski Musiki”, “İtrî” gibi şiirlerinde buna vurgu yapar. Klasik Türk musiki-miz, uzun tarihî yürüyüşümüzü, hayata, olaylara bakış açımızı, hayatı yorumlama tarzımızı ortaya koyan, kendimizi ifade eden bir sanattır. Klasik Türk musikisi incelendiğinde, dinlendiğinde Türk milletinin sevinci, hüznü, şevki, heyecanı, din anlayışı, hayata bakış açısı, tabiatı algılayışı, tarihi yorumlayışı, geleceğe bakışı gibi hususları görürüz.

Musiki, insan ruhuna hükmeden, insan ruhunu yoğuran, şekillendiren, yönlendiren esrarlı bir sestir. Maddî kültürü yapan manevî, ruhî kuvvettir. Dolayısıyla nasıl bir ruha sahipseniz ona uygun bir kültür üretirsiniz. Klasik Türk musikisi Türk milletinin ruhunu terbiye eden, ona yön ve ufuk veren bir büyümlü ses olarak çok önemli işlevlere sahiptir.

İtrî, Dede Efendi gibi musikişinaslar, Türk milletini ortak bir duygu ve ruh etrafında toplarlar. Onlar, “bizi toplayan dahi”lerdir. Mesela İtrî’nin tekbiri bayram namazlarında, kurban kesme zamanlarında ve başka zamanlarda Türkleri aynı duyarlılıkta çok kuvvetle birleştirmektedir. Tek bir millet hâlinde var oluşun en muhteşem anlarından biridir o.

Yahya Kemal ayrıca musikiye, barındırdığı “ahenk” dolayısıyla hayatın bir tadı olarak bakar. Şiir ve musiki ikisi de en temel unsurları olan ahenkten dolayı önemlidir ve hayatın özüdür, tadıdır, zevkidir. Bu bakımdan şiirinde musiki önemli bir yer tutar. Musiki, geçiş giden zamanı ebedileştirir, geçmiş, şimdi, gelecek zaman dilimleri arasında kopmaz bağlar kurar.

Gündelik Toplumsal Hayat:

Yahya Kemal için İstanbul, “mümin, mütevekkil, asude, kanaatkar, fakirliğini asaletle örten, kuru ekmekle bayat peyniri lezzetle yiyen, çeşmeden her su içerken: “Şükür Allah’a diyen, sade maişetlerin en safında yaşayan insanların” kentidir. Ayrıca toplumsal hayat, sadece yaşayanlardan ibaret değildir. Aynı zamanda yaşayanlarla beraber bulunan ervah” (Süleymaniye’de Bayram Sabahı)’tan da bahsedilir. Bu da hayatı dünyadan ibaret gören materyalist anlayışa bir tepkidir. İslam itikadına göre hayat, dünyadan ibaret değildir. Ölenler de yok olmamıştır. Onlar ruhlarıyla, izleriyle, bıraktıkları eserleriyle aramızda yaşıyorlar.

Ayrıca asude, sükunet içinde, mütevekkil, kanaatkar, mümin insanların gündelik toplumsal hayatından bahsetmesi de yine tepkisel bir duruşu ifade eder. Modernitenin büyük şehir insanına hediyesi olan

sıkıntı, stres, bunalım, yalnızlık, tedirginlik, huzursuzluk gibi olgulara karşı Türk-İslam kültür ve medeniyetinden süzdüğü kavramlarla geleceğin ideal toplumunu inşa ederken modernizmin hastalıklarını böylece bertaraf etmeye çalışıyor. "Türk'ün asude mizacı", modernizmin yalnızlık, sıkıntı, stres gibi hastalıklarına yer vermez.

Müslüman Türk toplumu toplumsal hayatında "ferahlı bir âlem" yaşar, "nurlu neşe" içindedir.

"Serviliklerde sükun, yolda sükun, evde sükun" (Koca Mustapaşa) mısraı Yahya Kemal'in İstanbul'da sergilenen Müslüman Türk toplumunun gündelik toplumsal hayatını özetleyen veciz bir formülüdür. "Servilik" mezarlık âlemi ve ölümü, "yol", kamusal alanları, "ev" ise özel hayatı temsil eder. Müslüman Türk, evinde, sokağında ve mezarlığında yani hem dünyasında, hem ahiretinde sükunetli, mutlu, huzurlu bir hayatı vardır. Bu hem geleneksel değerlerin bir ifadesidir, hem de geleceğe dair modern hayat şartlarında Türklerin hayata bakış açılarının ve değerlerinin ne olması gerektiğini işaret eder.

Ayrıca "Bir afif aile sessizliği var evlerde" (Koca Mustapaşa)

Mısraı da yine modernizmin aile kurumu üzerindeki tahribatına bir karşılık olmak üzere geleneksel Türk-İslam değerler sisteminden aktarılan bir anlayıştır.

Şair, modernitenin hırs, ihtiras ve isyanına karşı Türk-İslam kültürünün kanaatini ve tevekkülünü öne çıkarır. Yahya Kemal,

"Kuru ekmekle, bayat peyniri lezzetle yiyen

Çeşmeden her su içerken: "Şükür Allah"a diyen

Yaşıyor sade maişetlerin en safında" (Koca Mustapaşa)

Mısralarıyla Batıdan gelen modernitenin insanları sürüklediği maddi, ekonomik imkanlar konusundaki kanaatsizlik, hırs, ihtiras, hep daha fazlasını isteme, daha fazlaya sahip olmazsa huzursuz olan, böylece mutsuzluk üreten isyankarlık anlayışına tepki olarak Müslüman Türk milletine tarihinden getirdiği kanaat, tevekkül, asalet gibi değerleri geleceğe de taşımak istiyor. Görüldüğü gibi aslında Yahya Kemal, ölmüş bitmiş, hayattan tamamen çekilmiş o güzel ve büyük Türk-İslam değerlerine ağıt yakan bir şair değil, onları geleceğe de taşımak isteyen bir şairdir.

Tarih:

Yahya Kemal, ayrıca İstanbul'u Türk tarihinin bir yansıması, sergilenildiği bir mekan, hafızasında tutan bir şehir olarak görür. Tarih bilin-

ci, kalabalıkları millet yapmaya yarayan önemli bir etkidir. Hafızası, şanlı bir tarihi olmayan kalabalıklar, millet olamazlar. Şair, bir rubai-sinde şöyle der:

“Ben hicret edip zamanımızdan yaşadım
İstanbul’u fethettiğimiz günlerde”

Yahya Kemal, 1453 öncesi Bizans’ın başkenti olan Konstantiniyye olan kente, o döneme, o dönemin kültürel tarihsel boyutuna yer vermez.

Tabiat Güzelliği:

Yahya Kemal’e göre İstanbul “serviler şehri”dir. “Servi” simgesi İstanbul tabiatının simgelerinden birdir. Servi hem mezarlığı ve ölü-mü, hem tevhidi, hem serinliği karşılayan bir simgedir. İstanbul’un her tarafı tabii güzelliği ile de öne çıkar. Şair, İstanbul’u bu yönüyle de tasvir edip tabiat güzelliğine vurgu yapar. Ancak tabiat güzelliğini bağımsız olarak tasvir etmekle yetinmez; bunu Türk millî değerlerini temsil eden güzel bir kadınla özdeşleştirerek verir.

Türkçe ve Türk Edebiyatı:

İstanbul, Türkçenin ve Türk edebiyatının gelişip serpildiği, incelişip güzelleştiği, derinleşip ebedileştiği bir mekandır. Dolayısıyla Türkçenin en güzel, en işlek, en zengin ağzı olan İstanbul ağzı, İstanbul hanımlarının ve beylerinin konuştuğu lisan olan İstanbul Türkçesi, yazı ve kültür dilimizin de temeli olmuştur. Ayrıca burada geliştirilen Türkçe, millî birliğin de bir bireşimidir ve simgesidir. Zira Anadolu’dan, Balkanlardan Orta Asya’dan, Orta Doğu’dan, Kuzey Afrika’dan her yerden İstanbul’a gelmiş olan Türkler ve başkaları her biri Türkçeye bir değer katarak İstanbul Türkçesi dediğimiz güzel Türkçeyi oluştur-dular. Dolayısıyla İstanbul Türkçesi millî terkinin bir yansımasıdır. Bu terkin de İstanbul gibi bir şehirde olmuştur.

Yahya Kemal’in İstanbul Türkçesine önem vermesinin bir sebebi de, bu Türkçeyle çok yüksek seviyede bir Türk edebiyatının verilmiş ol-ması ve bunun da Türkçenin edebiyat dili olabileceğini; böylece ispat etmiş olmasıdır Zira o zamanlar da bugün olduğu gibi bazı çevreler ta-rafından Türkçenin edebiyat, bilim, felsefe dili olamayacağı, “gel git, yat kalk” gibi emirlere dayalı yüzeysel bir ordu dili, sığ, yüzeysel, ilkel bir dil olduğu konuşuluyor ve tartışılıyordu. İşte bu saçma sapan de-ğerlendirmelere bir tepki olarak Yahya Kemal, İstanbul’da geliştirilen

Türkçenin Türk İslam kültürünün büyük bir kaynağı oluşuna vurgu yaparak millî tepkisini ortaya koymuştu.

Kadın ve Aşk:

Yahya Kemal için İstanbul, "aşkın şeref diyarı"dır.

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren Yahya Kemal, kadına kültürel, millî bir işlev yüklemeye başlar. Şair, Türk edebiyatında Türk kadınını sistemleştirmiş olduğu Türk millî kültür bireşiminin somut bir simgesi olarak algılayan ve yansıtan ilk önemli Türk şairidir. Bu bakımdan öncü bir kimliğe sahiptir.

Yahya Kemal, pek çok şiirinde bireysel anlamda sarsıcı aşklarla bağlandığı kadınlara yer vermiştir. Beşerî aşkın, kadın güzelliğinin, kadına duyulan büyük aşk duygusunun en güzel örneklerini ortaya koymuştur. Fakat o, aşk ve kadın konusuna sadece bireysel bir konu olarak yer vermemiştir. Aynı zamanda kadını sosyal, millî bir konu olarak da işlemiştir. Bu durum, genellikle paraleldir. Onun aşk ve kadın konulu şiirlerinde ferdi ve millî duygular iç içe geçmiş hâldedir.

Yahya Kemal'in başka şairlerin aşk ve kadın anlayışından farklı bir yaklaşımı vardır. O, kadına Türk millî kültür ve duyarlılığını yansıtan bir ayna olarak bakar. Şiirlerinde konu edindiği kadınlara aynı zamanda derin millî kültürel değerleri de yansıtır.

Yahya Kemal, 1922'de yazdığı bir yazısında Türk kadınının alafrahgalılaşarak, batılılaşarak aslî özelliklerini kaybedişini, özgün ve ideal Türk kadını tipinin kayboluşunu hasretle dile getirir. Ona göre İstanbul hanımları, 1870'li yıllara kadar Doğu dünyasının en üst tabakasında bulunuyordu. Güzellikleri, incelikleri, zariflikleri, yürüyüşleri, davranışları, Türkçe söylerken şiveleri, terbiyeleri, kısacası birçok meziyetleri her yerde hayranlıkla hatırlanmaktaydı.

Suriye, Mısır, Tunus, Kafkas, İran hatta Hindistan şehirlerinin Müslüman kadınları örnek diye İstanbul kadınına görüyorlardı. Türk kadını o zaman Avrupa kadınlarının nazarında Parisli kadın ne ise Asya kadınlarının nazarında o idi. Hatta ondan fazla idi. Türk kadını Avrupalılaşmaya başladığı günden sonra Avrupa kuklası olmaya, bu yüksek konumunu, sihir ve büyüsünü yavaş yavaş kaybetmeye başladı.

Bunun sebepleri arasında mürebbiyeler, sör mektepleri, kolejler ve bizim kendi elimizle yazdığımız özenç romanlardır. Avrupalılaşan Türk

kızları Türkçeyi unutuyor, Türklüğün dinî, millî, irsî her türlü özelliklerinden mahrum olarak yetişiyor, renksiz bir karışım hâline geliyor.⁷

Buna rağmen şair, eski ideal Türk kadınına canlandırmaya çalışır. Yahya Kemal'in şiirlerindeki Türk kadını yüceltilmiş, model bir kişiliktir. Sadece vücut güzelliği, kadınsı duruşu itibariyle aşk duygusunu ilham eden güzel bir kadın olarak yer almaz.

Bununla birlikte Türk tarihini, kültürünü, Türkçenin güzelliğini, Türk davranış biçimini, zarafetini, Türk musikisini yani bir bütün olarak Türk kültürünü yansıtan bir figür olarak da sunar bize. Bütün bunları da örnek bir mekân olarak seçtiği İstanbul'la özdeşleştirerek verir.

Ona göre İstanbul, bütün Türkiye'nin, Anadolu'nun mekân olarak bir simgesi, temsilcisi, orada yaşayan Türk kadını da Türk milletinin ideal bir simgesidir. Ve Yahya Kemal, kafasında olgunlaştırıp bir sistem hâline getirdiği Türk millî kültür birleşimini İstanbul'la özdeşleşen Türk kadını üzerinden verir. Böyle bir yaklaşım, Türk edebiyatında ilktir.

Mesela "Mihriyar" şiirinde İstanbul'da doğmuş, büyümüş ve orada yaşayan güzel bir Türk kadınından söz edilir. Oradaki kadın, Boğaziçi'nde yaşayan asil, güzel, kültürlü, ince, zarif bir İstanbul hanımefendisidir. Yüzüne, tavrına, davranışlarına, duruşuna, şekline şemaline bakan kişi, İstanbul'un güzelliklerini, Türk kültür ve tarihini görür gibi olur.

Boğaz iklimi ve kültürü onun şahsiyetine yansımıştır. Deniz nefesleriyle serpilmiş, saf uykusunun salıncağında balıkçı sesleriyle sallanmıştır. Burada Boğazın hem iklimi hem de kültürü yansımıştır ideal Türk güzeline. Türk vatanını, kültürünü, tarihini, dilini, kültürünü güzel bir kadınla özdeşleştirme, Yahya Kemal'in özgün yanlarından biridir. O, milliyetçilik fikrini biraz böyle bir tutumla yansıtır. "Bir Tepeden", "Bir Başka Tepeden" şiirlerinde de buna benzer bir yaklaşım görülür.

Ona göre Türk kadınının biyolojik yapısının oluşumunda İstanbul'un coğrafi yapısının etkisi büyüktür.

Mekan olarak Türk vatanı, Türk kadınıyla güzellik ve anlam kazanmıştır. Yahya Kemal, şiirlerinde yücelttiği İstanbullu Türk kadınına ya da sevgililerini İstanbul'da üretilip olgunlaştırılan ve bu mekânda yüzyıllar boyunca inceltelen Türk millî kültürünün bir ürünü olarak algılar. Bir başka ifadeyle İstanbul Türk kültürünün yansımalarını onda

⁷ Yahya Kemal, *Mektuplar Makaleler*, İstanbul 1977, s.132-136

görür ve gösterir. Dolayısıyla kadın ve bir mekân olarak İstanbul'da üretilen kültür arasında bir özdeşlik kurar.

Ayrıca İstanbul'un rafine kültürünün bir ürünü olan Klasik Türk musikisi ile Türk kadını birleştirir. Onun şiirinde Türk kadınının vücut ve davranış zarafetinin güzel bir musiki bestesi olarak algılanması, "müzik gibi kadın" imgesinin doğmasına sebep olmuştur. Böyle bir özdeşlik de Yahya Kemal'e özgü bir husustur.

Yahya Kemal'e göre Türkçeyi güzel, zengin, işlek, kıvrak bir dil hâline getirenlerin başında Türk kadını; özellikle de eski İstanbul hanımları gelmektedir. Dolayısıyla musikide ve diğer alanlarda olduğu gibi dilde de Yahya Kemal, yine İstanbul'da olgunlaşmış, belli bir kıvama gelmiş, ideal bireşime kavuşmuş olan İstanbul Türkçesini öne çıkarır. Bu bakımdan o, güzel İstanbul Türkçesiyle güzel Türk kadını birlikte düşünür. Birini diğerinden ayrı görmez. Bunlar birbirini çağrıştıran ve tamamlayan unsurlardır. İstanbul hanımefendisi olan güzel Türk kadınının güzel bir Türkçeyle konuşması, onu daha da güzelleştirmektedir.

Yahya Kemal, Türk kadınının duruşunda, güzelliğinde, davranışlarında, konuşmasında velhasıl her bir şeyinde Türk tarihinin bütün gelişiminin ve özelliklerinin yansımalarını sezer. Ona bakarken Türk tarihini görür gibi olur.

Yahya Kemal'de genellikle aşk duygusu ve yaşantısı, soyut düzeyde ele alınmaz. Bunun yerine İstanbul özelinde mekâna bağlı, İstanbul'un zemin olarak alındığı bir aşk algısı çok belirgindir. İstanbul, aşkı tamamlayan bir dekordur.

Şairde bir mekân duygusu olarak İstanbul, o kadar önemli bir yer etmiştir ki sevgilisiyle birlikte geçirdiği güzel günleri hep bu mekânla birlikte zikreder.

Yahya Kemal, bazı şiirlerinde hatıralarda kalan, eskiden yaşanmış ama unutulamamış büyük aşkları konu edinmiştir. Kalıcı olan, unutulamayan, sarsıcı büyük aşkların duygusal etkilerini terennüm etmiştir. Özellikle, tabii başka konularda olduğu gibi bu konuda da İstanbul'da yaşanmış hatıralar söz konusudur.

Yahya Kemal, sevgilisiyle birlikte bulunduğu, gezdiği yerleri, hatıralarında saklı tutar. O mekanları unutulamaz kılan şey ise, oraların güzel bir Türk kadınıyla birlikte algılanmasıdır. Güzel bir Türk kadını hele sevgilisi olursa bulunduğu mekâna ayrı bir güzellik katar. Onun

şairlerinde sözünü ettiği sevgilisi olan Canan, özel bir ad değil; şairin sevgililerinin genel adıdır.

Yahya Kemal, aşk ve sevgiliyle birliktelik dekorunu tabii ortamdan seçer. Yani onu sevgiliyle birlikte kapalı mekânlarda pek görmeyiz. Bazı şairler, sevgilileriyle birlikteliklerini ev, otel gibi genellikle kapalı mekânlarda yansıtır.

Ya da mekâna bağlı kalmadan soyut olarak verirler. Yahya Kemal ise sevgiliyle kapalı mekânlarda değil; genellikle açık mekânlarda, İstanbul'un değişik semtlerinde ve tabii olarak güzel İstanbul dekorundaki birlikteliklerine yer verir.

Âdeta açık mekân olarak İstanbul'un bütün güzelliklerini güzel Türk kadınıyla yansıtır. Bu da onun şiirinin özgün yanlarından biridir. Yalnız "Vuslat" şiirinde cananla birlikte uyumaktan bahsetmesi bir istisnadır. O şiirinde bile ondan sonra hemen tabiat ortamına geçer.

Sonuç: İstanbul Tahayyülü, Geleceğe Dair Bir Tasavvurdur:

Sonuç olarak Yahya Kemal, sadece İstanbul'un tarihsel güzelliklerine nostaljik duygularla ağıt yakan bir şair değildir. İstanbul'u bütün boyutlarıyla Türk-İslam kültür ve medeniyetinin hem kaynağı, hem serptiği bir mekan olarak yansıtır. O, aslında tarihin aynasında geleceği yeniden şekillendirme derdindedir. Modern şartlarda gelenekten süzülen değerleri yeniden üreterek geleceğin kültürel yapısını inşa etme derdindedir.

Yahya Kemal, tarihsel kültür mirasına dönük çabalarıyla aslında modern dünyada yeni bir Türk-İslam kültürünü inşa gayreti içindedir. Ona göre tarih, içinde geleceği barındırır. Zira geçmişle gelecek, birbirinden kopuk değildir. Bunlar birbiri içinde değişerek dönüşerek devam edip giderler.

Yahya Kemal, "Koca Mustapaşa" şiirinde şöyle der:

"Öyle sinmiş bu vatan semtine milliyetimiz
Ki biziz hem görülen, hem duyulan yalnız biz"

Yine aynı şiirinde şöyle der:

"Nice yıl, cedlerimiz kökleşerek bir yerde,
Manevi varlığının resmini çizmiş havaya"

Kaynaklar

Yahya Kemal (1985), *Aziz İstanbul*, İstanbul.

Yahya Kemal (1985), *Eğil Dağlar*, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Yahya Kemal (1977), *Mektuplar, Makaleler*, İstanbul.